

VOORKOPIE AIV-BRIEFADVIES NUMMER 21

**DE RECEPTORBENADERING: EEN KWESTIE VAN
MAATVOERING**

Adviesraad Internationale Vraagstukken

Voorzitter	Mr. F. Korthals Altes
Vicevoorzitter	Prof.dr. W.J.M. van Genugten
Leden	Mw. prof.dr. J. Gupta Mw. dr. P.C. Plooij-van Gorsel Prof.dr. A. de Ruijter Mw. drs. M. Sie Dhian Ho Prof.dr. A. van Staden Lt-gen. b.d. M.L.M. Urlings Mw. mr. H.M. Verrijn Stuart Prof.dr.ir. J.J.C. Voorhoeve
Secretaris	Drs. T.D.J. Oostenbrink

Leden Commissie Mensenrechten

Voorzitter Prof.dr. W.J.M. van Genugten

Vicevoorzitter Mw. mr. H.M. Verrijn Stuart

Leden

Mw. prof.dr. K.C.J.M. Arts
Prof.mr.dr. M.S. Berger
Mw. drs. K.M. Buitenweg
Mw. H.C.J. van den Burg
Mw. drs. G. Crijns
Prof.mr. E.J. Dommering
Mr. R. Herrmann
Prof.dr. E.M.H. Hirsch Ballin
Drs. T.P. Hofstee
Prof.dr. M.T. Kamminga
Prof.dr. E.J. Koops
Prof.dr. R.A. Lawson
Mw. mr. W.M.E. Thomassen

Secretaris Drs. J. Smallenbroek

Inleiding

Hoewel de minister van Buitenlandse Zaken de receptorbenadering niet noemt in zijn notitie 'Verantwoordelijk voor vrijheid: mensenrechten in het buitenlands beleid' van 12 april 2011,¹ lijkt het begrip uit te groeien tot een centraal concept in het mensenrechtenbeleid. De minister heeft inmiddels herhaaldelijk met de Tweede Kamer van gedachten gewisseld over de receptorbenadering, onder meer tijdens het Algemeen Overleg over de mensenrechten en de vrijheid van godsdienst en meningsuiting van 14 juni 2011, het Algemeen Overleg over China van 16 november 2011, en de behandeling van de begroting van Buitenlandse Zaken op 23 en 24 november 2011. Verder heeft hij de receptorbenadering genoemd in zijn toespraak tot de VN-Mensenrechtenraad van 29 februari 2012 en deze uitgewerkt in een brief aan de Tweede Kamer van 7 maart 2012 (bijlage I).

Op 30 juni 2011 nam de Tweede Kamer een motie aan over de receptorbenadering.² De motie stelt dat de minister uit het oogpunt van effectiviteit er soms de voorkeur aan geeft om met staten een dialoog aan te gaan om nakoming van hun verplichtingen te verzekeren, boven het aangaan van de confrontatie. Ook wordt aan de regering gevraagd een pilot te laten uitvoeren om de bruikbaarheid van de receptorbenadering voor het Nederlandse mensenrechtenbeleid vast te stellen en daarbij in het bijzonder aandacht te besteden aan de vraag hoe kan worden verzekerd dat een mix van de confrontatie- en de dialoogbenadering kan leiden tot een verhoging van de effectiviteit van de Nederlandse inspanningen op mensenrechtengebied.³

Tijdens de behandeling van de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken in de Tweede Kamer op 23 en 24 november 2011 suggereerden de leden Ten Broeke en Albayrak de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) te vragen om een advies over de receptorbenadering. Tijdens het gesprek tussen de Vaste Commissie van Buitenlandse Zaken en de AIV op 15 februari 2012 werd dit verzoek, namens de Commissie, herhaald. De eerder genoemde brief van 7 maart 2012 biedt de AIV verder voldoende aanknopingspunten voor een briefadvies.

Het briefadvies is voorbereid door de Commissie Mensenrechten van de AIV en is door de AIV vastgesteld tijdens zijn vergadering van 13 april 2012.

De receptorbenadering

In zijn brief aan de Tweede Kamer van 7 maart jl. over de receptorbenadering stelt de minister van Buitenlandse Zaken dat de receptorbenadering benadrukt dat mensenrechten universeel zijn, maar dat de implementatie ervan een nationale aangelegenheid is. Verder stelt de brief dat 'de meeste Westerse staten' de voorkeur geven aan 'een zogeheten *rights-based approach*, die erop neerkomt dat zij hun internationale verplichtingen omzetten door nationale wetgeving aan te nemen en in rechte afdwingbare individuele rechten toe te kennen'. 'Niet-westerse landen' daarentegen 'kiezen er soms voor om bij de implementatie van internationale mensenrechtenverplichtingen gebruik te maken van niet-juridische sociale instituties, zoals religieuze en maatschappelijke organisaties, academici, vrouwenorganisaties, et cetera.' Na te hebben verzekerd dat het universele karakter van de rechten van de mens

¹ Notitie 'Verantwoordelijk voor vrijheid: mensenrechten in het buitenlands beleid', Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32735, nr. 1, 12 april 2011.

² Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32735, nr. 21.

³ Tweede Kamer der Staten-Generaal, 32735, nr. 19.

daarbij niet ter discussie staat, stelt de brief dat dit alles geheel past ‘binnen de beginselen van het volkenrecht dat deze staten ook gebruik maken van dergelijke lokale sociaal-culturele arrangementen om hun mensenrechtenverplichtingen getrouw na te komen’. Vervolgens stelt de brief dat er vanuit de internationale gemeenschap druk op deze staten wordt uitgeoefend om zich uitsluitend te richten op een *rights-based* implementatie van mensenrechtenverplichtingen, wat aan ‘praktische voortgang in de weg [kan] staan’ en als gevolg waarvan ‘de lokale cultuur en traditionele sociale instituties buiten beeld [raken], terwijl zij in bepaalde gevallen als effectieve vehikels kunnen dienen bij het in de praktijk brengen van internationale mensenrechtenverplichtingen’. Aldus omschrijft de regering een aantal facetten van de receptorbenadering, zonder daarna echter een heldere definitie te geven.

De AIV zou een aantal elementen uit de brief sterk willen nuanceren, met allereerst het accent op de woorden ‘uitsluitend *rights-based*’. De internationale gemeenschap van staten heeft, naast een zekere focus op rechtsontwikkeling en naleving van de bestaande verdragen en andere juridische afspraken, altijd al vele andere wegen bewandeld. Denk slechts aan mensenrechtenconsultaties of -dialogen, het afleggen van openbare verklaringen, het houden van demarches, financiering van het maatschappelijk middenveld buiten overheden om, het bezoeken van mensenrechtenverdedigers, het beleggen van seminars, het treffen van sancties, het aan de orde stellen van schendingen van mensenrechten in vroeger de VN-Mensenrechtencommissie en sinds 2006 de VN-Mensenrechtenraad, het benadrukken van de mensenrechtelijke kanten van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen, et cetera. Dergelijke instrumenten en methoden houden zich ook niet aan het onderscheid ‘Westers’ versus ‘niet-Westers’. Dat gezegd zijnde is het in de visie van de AIV wel van groot belang om steeds *primair* of minstens gelijktijdig uit te gaan van een rechtenbenadering en de daarbij behorende handhavingsmechanismen, met bijzondere aandacht voor die mensenrechten die beogen burgers te beschermen tegen machtsmisbruik door hun overheden en rechten die raken aan de kern van de menselijke waardigheid. In het algemeen gaat het dan om de burgerlijke en politieke rechten, maar ook bijvoorbeeld om toegang tot voedsel of tot humanitaire hulp bij rampen.

De AIV zou verder willen benadrukken dat de opvatting dat de implementatie van mensenrechten een nationale aangelegenheid is, in essentie correct is, maar ook tot misverstanden kan leiden. Mensenrechten hebben evenzeer een bovennationaal karakter en worden ook door internationale (rechterlijke) instanties toegepast. Daarbij is het van groot belang dat zij nationaal worden geïmplementeerd met inachtneming van de beginselen en opvattingen die internationaal zijn ontwikkeld. De brief van 7 maart 2012 sluit dat overigens niet uit. Verder moet bij deze interactie tussen het nationale en het internationale niveau ook worden gedacht aan recent ontwikkelde concepten als de *Responsibility to Protect*, meer in het bijzonder de tweede en derde pijler daarvan. Met de formele introductie van dat concept, in 2005, is eens te meer bevestigd dat naleving van de rechten van de mens een legitieme zorg van de internationale gemeenschap is, in normatieve alsook in praktische zin.

De AIV merkt voorts op dat de wijze waarop in de brief van 7 maart 2012 de term *rights-based approach* wordt gebruikt een niet-houdbare tegenstelling lijkt te suggereren, omdat ook een niet-juridische implementatie van een mensenrecht uiteindelijk datzelfde mensenrecht als uitgangspunt neemt, en daarmee *rights-based* is. Neem als voorbeeld van een dergelijke verbinding tussen juridische en niet-juridische middelen, artikel 4 van het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind, dat de partijen bij dat verdrag opdraagt gebruik te maken van ‘all appropriate legislative, administrative *and other* measures for the implementation of the rights recognized in the present Convention’ (cursivering AIV).

Verder stelt de *rights-based approach* een aantal normatieve uitgangspunten uit relevante mensenrechtenverdragen centraal (bijvoorbeeld non-discriminatie en de staat als primaire drager van verplichtingen en verantwoordelijkheden voor mensenrechten) en draait deze tevens om participatie van alle betrokken partijen en om zaken als het afleggen van publieke verantwoording van gezagsdragers. De middelen die binnen de *rights-based approach* worden ingezet om gewenste doelen te bereiken kunnen derhalve heel gevarieerd zijn en veel verder gaan dan het uitoefenen van individuele klachtrechten bijvoorbeeld.

Volgens de brief van de minister van Buitenlandse Zaken kunnen lokale cultuur en traditionele sociale instituties buiten beeld raken als gevolg van de veronderstelde nadruk op in rechte afdwingbare individuele rechten, terwijl zij in bepaalde gevallen als aanknopingspunten kunnen dienen bij het in de praktijk brengen van internationale mensenrechtenverplichtingen. De receptorbenadering wil deze lokale aanknopingspunten zichtbaar maken en gebruiken. De AIV merkt op dat rekening houden met de lokale context van mensenrechten allesbehalve nieuw is. In 1998 bracht de AIV een advies uit getiteld 'Rechten van de mens en culturele verscheidenheid'.⁴ De AIV schreef daarin dat 'bij de beantwoording van de vraag hoe culturele diversiteit zich verhoudt tot universaliteit van mensenrechten voorop [dient] te staan dat mensenrechten (...) altijd binnen een specifieke context moeten worden toegepast'. Verder wees de AIV erop dat 'ondanks grote overeenkomsten in verschillende culturen ten aanzien van mensenrechten, aanvaarding van universaliteit van mensenrechtennormen niet [wil] zeggen dat deze normen ook in alle gevallen uniform dienen te worden toegepast': universaliteit is geen uniformiteit. De AIV onderstreepte tevens 'dat het internationale toezichtstelsel complementair [is] en staten in een aantal gevallen een zekere beleidsvrijheid [toestaat] bij de implementatie van mensenrechtennormen'. Ook gaf hij aan dat de reikwijdte van deze beleidsvrijheid in hoge mate afhangt 'van de ruimte die internationale verdragen en de bijbehorende toezichtmechanismen toelaten' – 'gecontroleerde beleidsvrijheid', in de woorden van de AIV destijds –, onder de toevoeging dat die ruimte er 'met betrekking tot een aantal kernrechten, veelal behorend tot de categorie van niet-opschortbare rechten, in het geheel niet is'.

Het zou te ver voeren om dit complexe vraagstuk in dit beknopte briefadvies verder te bespreken, maar duidelijk moet zijn dat wat nu de 'receptorbenadering' heet al veel langer deel uitmaakt van het mondiale mensenrechtendebat. In haar reactie op het advies schreef de regering onder meer dat zij 'volledig [kan] instemmen met de Raad dat niet naar culturele uniformiteit moet worden gestreefd', maar dat het voor het mensenrechtenbeleid van belang is 'aanknopingspunten te vinden voor het kunnen vaststellen van de verhouding tussen mensenrechten en plaatselijke culturele normen', dat het uitgangspunt is 'dat het kunnen beleven van de eigen cultuur essentieel is voor de eigenwaarde van de mens, zowel individueel als in groepsverband', maar ook dat de kern van de mensenrechten is 'dat zij grenzen van staten, groepen en culturen overstijgen en individuen waarborgen voor een menswaardig bestaan bieden. Het zijn deze waarborgen die een universeel karakter hebben en die in elke culturele context toepassing moeten vinden'. En, zo voegde de regering daaraan toe, 'van belang hierbij is om, met inachtneming van de universele geldigheid van mensenrechten, de mogelijkheden te betrekken die zich aandienen tot een lokaal begrip en een lokale interpretatie van mensenrechten. Op deze wijze kan worden bevorderd dat vanuit culturele diversiteit wordt bijgedragen tot het genot van de mensenrechten wereldwijd.' Het woord 'receptor' wordt niet gebruikt, maar verder is de redenering identiek aan de brief van 7 maart 2012.

⁴ AIV-advies nr. 4, Rechten van de mens en culturele verscheidenheid, Den Haag, juni 1998.

In 2008 bracht de AIV op verzoek van de regering opnieuw advies uit over de universaliteit van mensenrechten, ditmaal onder de titel 'Universaliteit van de Rechten van de Mens; principes, praktijk en perspectieven'.⁵ In dat advies werd opgemerkt dat mensenrechten alleen gerealiseerd kunnen worden als ze verankerd worden in het lokale culturele idioom. 'Culturele diversiteit dient niet slechts aanvaard of getolereerd, maar ook verwelkomd te worden, mits er sprake is van overeenstemming met de mensenrechtennormen.' In het advies werd verder uitvoerig verwoord welke beleidsruimte staten hebben bij de toepassing van universele mensenrechtennormen. In haar reactie op dat advies schreef de regering dat het internationale recht 'terecht (...) ruimte [laat] voor cultuurbepaalde invullingen van meer perifere onderdelen van het mensenrechtenacquis', maar dat er 'tegelijkertijd [voor] moet worden gewaakt dat lokale tradities en gewoonten niet worden gehanteerd als excuus om fundamentele rechten hun gelding te ontzeggen en kernelementen van het mensenrechtenacquis tijdelijk of permanent terzijde te schuiven.' De brief van 7 maart 2012 is overigens in lijn met die waarschuwende woorden.

In de brief stelt de minister dat 'met een opgeheven vingertje landen aanspreken niet effectief [is]', dat 'dialogoog en concrete samenwerking om de mensenrechtensituatie te verbeteren meer nut [hebben]', en dat 'het dus [gaat] om communicatie in plaats van confrontatie'. De AIV onderschrijft de opvatting dat 'het opgeheven vingertje' niet de voorkeur heeft. Het komt al snel over als belerend en de wijsheid in pacht hebbend, al moet tegelijkertijd worden aangetekend dat het verschil tussen 'opgeheven vinger' – blijkens bovenstaand citaat ook te lezen als confrontatie – en communicatie lang niet altijd helder is. In het algemeen echter geldt in de visie van de AIV dat andere staten wel degelijk kunnen worden aangesproken op de naleving van universele mensenrechten zonder hen de les te lezen ('opgeheven vinger'). Daarvoor is onder meer nodig dat zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van bestaande juridische verplichtingen, zodat debatten worden geobjectiveerd, dat er een open oog is voor reële tekortkomingen en afwegingen in de landen in kwestie, en van het in acht nemen van de eigen geloofwaardigheid: *practice what you preach*, zoals de minister pleegt te zeggen en ook schreef in zijn brief van 7 maart 2012.

De regering geeft de voorkeur aan dialoog en samenwerking. Met inachtneming van bovenstaande kanttekeningen onderschrijft de AIV die visie, maar hij merkt ook op dat allerlei vormen van internationale en bilaterale dialoog en samenwerking vaak worden aangedreven door pragmatiek en economische motieven, waarbij fundamentele waarden en normen al snel het risico lopen naar de achtergrond te verdwijnen. Nederland dient, samen met de EU-partners, ook steeds de principiële standpunten te blijven uitdragen. Mensenrechtenconsultaties, openbare verklaringen en demarches maken in de visie van de AIV deel uit van de dialoog en de samenwerking, of zijn daaraan, desgewenst, complementair, afhankelijk van hoe de woorden dialoog en samenwerking worden opgevat. Het Nederlandse mensenrechtenbeleid maakt overigens al decennia gebruik van deze mix van instrumenten, zoals ook al expliciet verwoord in de eerste grote mensenrechtennota uit 1979.⁶ Destijds werd gesteld dat de noodzaak om de relatie tussen Oost en West stabiel te houden, niet betekent dat men vanuit het Westen altijd 'iedere vorm van wrijving met Oosteuropese regeringen zou dienen te vermijden' en dat er van 'wrijvingen in de Oost-Westverhouding op langere termijn (...) [zelfs] een heilzame invloed op die verhouding zou kunnen uitgaan'. Het was een eigentijdse formulering die zich nog steeds laat hanteren.

⁵ AIV-advies nr. 63, Universaliteit van de Rechten van de Mens: principes, praktijk en perspectieven, Den Haag, november 2008.

⁶ 'De rechten van de mens in het buitenlands beleid', Tweede Kamer der Staten-Generaal, 15571, nrs. 1-2, 3 mei 1979.

Over de wijze waarop de receptorbenadering in de praktijk van het buitenlands beleid wordt toegepast schrijft de regering dat zij het hele beleidsinstrumentarium zal blijven inzetten. De AIV steunt die lijn, maar stelt vragen bij de relatieve zwaarte van de in te zetten middelen. Het gaat in de visie van de AIV dan om de onderlinge balans tussen en de maatvoering bij de verschillende aspecten. Ook moet de introductie van het woord 'receptorbenadering' er niet toe leiden dat cruciale elementen uit het mensenrechtenbeleid wegvallen. Zo zou een *te* zwaar accent op de receptorbenadering ertoe kunnen leiden dat het mensenrechtenbeleid zich al te sterk gaat richten op de lokale cultuur en traditionele sociale instituties, waardoor de slachtoffers van mensenrechtenschendingen als gevolg van traditionele culturele praktijken buiten beeld raken. De slachtoffers moeten centraal blijven staan in het mensenrechtenbeleid. Verder brengt een te sterke nadruk op lokale instituties een risico met zich mee dat het middel - investeren in receptoren - tot doel op zichzelf wordt verheven zonder dat wordt bekeken in welke mate het hoofddoel - waarborgen van universele mensenrechten - dichterbij komt. Ook hier geldt dat andere staten en onafhankelijke toezichthoudende organen een belangrijke rol hebben te spelen, van signaleren tot aanspreken en zo nodig veroordelen. En zoals hiervoor aangegeven hoeft dat, indien aangehaakt wordt bij het bestaande juridische instrumentarium en de juiste toonzetting wordt gebruikt, niet met het 'opgeheven vingertje'.

Tijdens de eerdergenoemde behandeling van de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor 2012 merkte een aantal leden van de Tweede Kamer nog op dat de universaliteit van de mensenrechten onder druk zou komen te staan bij toepassing van de receptorbenadering. In reactie daarop antwoordde de minister dat het er vooral om gaat dat Nederland en de EU landen aanspreken op de verdragen die deze zelf hebben ondertekend en geratificeerd. De AIV deelt deze lijn, maar tekent daarbij aan dat juist ook landen die die verdragen niet hebben geratificeerd op de naleving van de rechten van de mens moeten en mogen worden aangesproken. Het is immers een kenmerk van universaliteit dat de gelding van deze rechten niet afhankelijk is van ondertekening of ratificatie van verdragen. Verder wil de AIV hier nogmaals onderstrepen, in lijn met zijn advies uit 2008, hoe belangrijk het is het concept van de universaliteit aan te vullen met dat van de 'universalisering' van de rechten van de mens, waarbij het accent tevens komt te liggen op het procesmatige van de realisering ervan (los van de rechten die geen enkele inbreuk toestaan). De regering schreef in haar reactie op het advies dat zij 'universaliteit – de overtuiging dat ieder mens gelijk in rechten is geboren – [beschouwt] als een vaststaand gegeven, dat onafhankelijk is van de mate waarin het beginsel wordt onderschreven', en dat voor het proces van aanvaarding daarvan begripsmatig inderdaad beter een andere term kan worden gekozen, 'zoals de door de AIV gehanteerde term 'universalisering''. De basis daarvan: op alle mogelijke manieren en met gebruikmaking van de variëteit aan beschikbare middelen zorgen dat de rechten van de mens wortel schieten in lokale culturen, niet in de laatste plaats omdat zij anders als lichaamsvreemd element zullen worden afgestoten.

Overigens zou de brief van de regering over de receptorbenadering aan duidelijkheid hebben kunnen winnen als de regering ofwel een voorbeeld zou hebben gegeven van een situatie in de afgelopen jaren waar de niet-toepassing van de receptorbenadering een gemiste kans is geweest ofwel een theoretische casus zou hebben geschetst waarin deze benadering tot een optimaal resultaat zou hebben geleid.

De pilotprojecten

In zijn brief van 7 maart jl. kondigt de minister van Buitenlandse Zaken twee pilotprojecten aan die beogen de mogelijkheden voor toepassing van de receptorbenadering verder uit te

werken. Het eerste project betreft het assisteren van staten bij het nakomen van hun verdragsrapportageverplichtingen; het tweede betreft de opzet van een academische mensenrechtendialoog tussen de EU en China. Dit laatste project heeft tot doel na te gaan in hoeverre in China stappen kunnen worden gezet om de implementatie te bevorderen van door China onderschreven mensenrechtenverdragen. De minister heeft aangekondigd het verloop van de pilot in 2013 te zullen evalueren.

In de ogen van de AIV is voor de evaluatie cruciaal wat de vraagstelling wordt. Staten die assistentie krijgen bij het opstellen van hun statenrapportages zullen zonder twijfel in staat zijn betere rapporten aan te leveren, maar de vraag is *vervolgens* in hoeverre dat leidt tot een beter en toegespitst toezicht op de naleving van die verdragen en meer bereidheid dit te ondergaan, met inbegrip van een internationaalrechtelijk verantwoorde verdeling tussen de eerder genoemde beleidsvrijheid en de controle daarop. Zal de evaluatie inderdaad kunnen leiden tot het vinden van ‘goede aanknopingspunten om de validiteit van de receptorbenadering te toetsen’, zoals de regering schrijft – wat op zich een valide wetenschappelijk doel is – of gaat het om meer, bijvoorbeeld om de vraag of de toepassing van de receptorbenadering daadwerkelijk heeft geleid tot een verbetering van de mensenrechtensituatie in de landen waarop de pilots zich richten? Wat betreft het tweede project zou het ook interessant zijn indien de pilot in China zich niet zou beperken tot door China geratificeerde mensenrechtenverdragen (zoals de Internationale Verdragen inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten en de Rechten van het Kind), maar juist ook zou zoeken naar aanknopingspunten voor tenuitvoerlegging van de vele verdragen die China *niet* heeft geratificeerd, zoals het Internationale Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten. Voor beide projecten zou vanuit wetenschappelijk gezichtspunt ook een methodologisch goed onderbouwde nulmeting noodzakelijk zijn, hetgeen in de praktijk echter onmogelijk lijkt. De vraag is dan waarmee de eindsituatie zal worden vergeleken teneinde vast te kunnen stellen of het beoogde effect inderdaad is opgetreden.

Conclusie

De receptorbenadering lijkt langzamerhand uit te groeien tot een centraal concept in het buitenlands beleid. Met het uitgangspunt van deze benadering – aandacht voor de lokale context waarbinnen mensenrechtenverplichtingen moeten worden nagekomen – is als zodanig niets mis. Het is ook een uitgangspunt dat al lang en breed wordt gedragen, onder andere door de regering en de AIV, blijktens eerdere AIV-adviezen en regeringsreacties daarop. Voorkomen moet echter worden dat de receptorbenadering wordt omarmd als de enige of primaire benadering in het mensenrechtenbeleid. De onderkenning van het belang van lokale instituties mag niet afleiden van de opdracht te blijven focussen op universele waarborging van de rechten van de mens, ook, en soms juist, wanneer een land bepaalde mensenrechtenverdragen niet heeft geratificeerd. Dit vraagt om aandacht voor het belang van ‘universalisering’ van de rechten van de mens. Investeren in receptoren kan daarbij een veelbelovende strategie zijn, maar evengoed kan een andere strategie meer effect sorteren, bijvoorbeeld wanneer lokale cultuur mensenrechtenschendingen van bepaalde groepen of individuen in de hand werkt, of wanneer er geen enkel zicht is op de mate waarin receptoren zullen bijdragen aan daadwerkelijke verbetering van de mensenrechtensituatie.

Theorie en praktijk in het internationale mensenrechtenbeleid gaan al geruime tijd uit van de noodzaak een juist evenwicht te vinden tussen een rechtenbenadering met bijbehorende handhavingsmechanismen enerzijds, en investeren in het maatschappelijk middenveld en sociale instituties anderzijds. Het zou een stap achteruit zijn wanneer de regering, geïnspireerd

door een nieuwe metafoor voor een al oud inzicht, deze balans zou laten doorslaan naar één kant van het spectrum. Belangrijk is een goede balans en maatvoering te vinden in het brede instrumentarium dat het mensenrechtenbeleid al decennia kent.

